

بسمه تعالی

مساجد جلوه فرهنگ و تمدن اسلامی و نظریه « مساجد معجزه دوم نبوی »

رحمت الله علی رحیمی

چکیده

مساجد از زمان تأسیس تاکنون همواره به عنوان پایگاهی معنوی- اجتماعی کارکردهای گسترده‌ای داشته که با هیچ نهاد ساخته انسان در طول تاریخ بشریت قابل مقایسه نبوده است. این مقاله می‌کوشد تا بخشی از کارکردها و دستاوردهای مساجد را در اعتلای معنوی نسل بشر و جامعه نشان داده و تبیین نماید که علاوه بر کارکردهای متعارف به عنوان پایگاهی برای اجرای دکنترین مهدویت و برپایی دولت کریمه نقش پر اهمیتی داشته باشد. این مقاله در پایان مساجد را از ماندگارترین میراث گرانبهای پیامبر (ص) «بعد از قرآن کریم» دانسته و تلاش دارد تا نظریه جدیدی مبنی بر «مساجد معجزه دوم پیامبر اکرم (ص)» را ارائه نماید. واژگان کلیدی: مسجد، اسلام، دکنترین مهدویت، معجزه، اخلاق، انقلاب اسلامی

مقدمه

مساجد که به عنوان خانه خدا و خانه امن انسان به اذن خداوند و مجاهدت‌های پیامبر اکرم (ص) بنا گردیده است، همواره در طول تاریخ وظایف و کارکردهایی داشته که با هیچ نهاد اجتماعی دیگری قابل مقایسه نیست. این نهاد دینی، فرهنگی و اجتماعی گنجینه‌دار محرمانه‌ترین سیر و سلوک‌های عارفانه تا انقلابی‌ترین تصمیم‌ها و مشاوره‌های نظامی برای غزوات پیامبر (ص) و میراث‌دار فرهنگ، هنر و تمدن اسلامی و دانشگاه تربیتی و نیز مرکز همکاری‌های مردم در امور اجتماعی و تعاونی بوده است. با بررسی سیر کارکرد مساجد و با نگاهی به آیات و روایات و سیره پیامبر اعظم (ص) و امامان معصوم و اهل بیت و فقهای اسلام و هم‌چنین ظرفیت‌های وجودی بلا استفاده از این نهاد، بازسازی نقش آن ضروری به نظر می‌رسد.

خلاصه کلام معصومین و سیره عملی آنها نشان می‌دهد که مساجد سنگ بنای حکومت اسلامی است و به دلیل آن که حکومت اسلامی از نظر شیعیان و صاحب نظران اندیشمند نقطه آغاز ایجاد دولت کریمه جهانی به رهبری حضرت مهدی (عج) می‌باشد، بنابراین نقش مساجد در تهذیب نفس و آماده نمودن بشر برای عدالت و تشکیل حکومت حضرت مهدی (عج) بر هیچ کس پوشیده نیست و نخواهد بود.

مساجد قدسیت خود را از خدا می‌گیرند و به عنوان مهم‌ترین و پایدارترین یادگار پیامبر اکرم (ص) می‌توانند (بعد از قرآن کریم) به عنوان معجزه دوم تلقی کردند.

کارکرد و نقش مساجد چندان متنوع است که هر یک از نقش‌های آن در مقاطعی خاص و به اعتبار متولیان و کارگزاران آن فرصت آشکار شدن را پیدا کرده است.

بررسی عمیق کارکرد مساجد نشان می‌دهد که اگر بتوانیم ظرفیت‌های بالقوه و نهفته مساجد را به یکباره تجلی دهیم، برکات و خیرات گسترده‌ای را به نسل بشر بخشیده‌ایم.

• کارکردهایی که مساجد تاکنون داشته اند عبارتند از:

۱- تهذیب نفس و متعالی نمودن اخلاق بندگی

متعالی نمودن اخلاق و رشد فضیلت‌ها و زدودن رذیلت‌ها در انسان از عمومی‌ترین و گسترده‌ترین کارکرد مساجد بوده و هست. اخلاق بندگی که به طور غیرمستقیم در تعالی فرد و جامعه تأثیرات مثبتی دارد در طول تاریخ مورد توجه عارفان و مؤمنان بوده تا به یاری نورایت و قدسیت مساجد کسب فیض نمایند.

این بُعد از کارکرد مساجد براساس هدف خداوند از آفرینش انسان نیز قابل توجیه است.

ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون (۱)؛ ما جن و انس را خلق نکردیم مگر برای عبادت» و یا «لمسجد اسس عن التقوی من اول یوم؛ (۲) مساجد از اول براساس تقوی بوده است.»

در این کارکرد، مسجد معراج عابدان، سجده گاه مؤمنان، دایره سیر و سلوک عارفان، مرکز اعتکاف و محلی برای تهذیب نفس پرهیزگاران است. روایاتی در این زمینه وجود دارد که این نقش مساجد را اشاعه می‌دهد:

المسجد بیت کل تقی (۳)؛ مسجد خانه هر پرهیزگاری است.»

(المساجد انوار الله (۴)؛ مساجد نورهای الهی هستند.»

چنان که گفته‌اند امام محمد غزالی مدتی در مسجد دمشق برای خودسازی و تهذیب نفس به اعتکاف نشسته بود.

۲- تقویت فضیلت‌های اخلاق فردی

ظهور و تقویت اخلاق فردی به منظور تهذیب نفس و یاد دینی کردن روابط اجتماعی که از فراگیرترین کارکردهای مساجد است در جواب نظریاتی است که به طور مثال جان لاک انگلیسی آن را ارائه داده است و می‌گوید که «دولت‌ها در ابعاد سیاسی مسئول اخلاق فردی شهروندان خود نیستند.»

در این کارکرد مساجد به عنوان یک پایگاه دینی و غیردولتی نقش مهمی در جهت پرورش فضیلت‌های اخلاقی دارند و در حکومت‌های اسلامی در حقیقت به کمک دولت شتافته و نقش تربیت اخلاق فردی افراد جامعه را به عهده می‌گیرند.

در باب پرورش و رویش فضیلت‌های اخلاق فردی از طریق مساجد تنها این مفهوم منطقی کفایت دارد که اصولاً ورود به مسجد و حتی اجازه ساخت و آباد کردن مساجد آداب و شرایطی دارد (۵) که قبول این آداب و شرایط خود (عبودیت) خداوند است و این کار مقدمات تهذیب نفس و اولین مرحله از آراسته شدن به فضیلت‌های اخلاقی و زدودن رذیلت‌های اخلاقی است.

کارکرد مساجد در بهبود اخلاق فردی تا آنجا مؤثر است که پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: (إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ) (۶)

اگر شخصی را دیدید که مرتب به مسجد رفت و آمد می‌کند به ایمان وی شهادت دهید، زیرا خداوند متعال می‌فرماید: تنها کسانی مساجد خدا را آباد می‌کنند که به خداوند ایمان داشته باشند.

۳- کارکرد مسجد به عنوان دانشگاه آموزشی - تربیتی

مساجد از بدو تأسیس تاکنون به عنوان یک مرکز علمی مورد توجه بوده‌اند. هر چند که آموزش‌های دینی در مساجد نقش پررنگ‌تری داشته و دارد. آموزش علوم تخصصی در مساجد با توجه به مکان مقدس آن به دلیل همراه شدن با تعهد انسان‌ها در رشد و توسعه جامعه بسیار مؤثر است. نمونه وظایف آموزشی مساجد از زمان پیامبر اکرم (ص) تاکنون فراوانند که به چند نمونه آن اشاره می‌شود:

- روزی فردی به نام جریر همراه با ده نفر از افراد قبیله خویش در فاصله نماز صبح و طلوع آفتاب به حضور پیامبر آمدند و گفت و گوهای علمی مفصلی را با آن حضرت در میان گذاشتند. (۷)

- این نمونه کارکرد مساجد از زبان امام علی نیز نقل شده است که می‌فرماید:

من اختلف الى المسجد اصاب احدى الثمان؛ اخا استفادا فى الله، او علما مستطرفا او آية محكمة او يسمع كلمة تدل على هدى، او رحمة منتظرة او كلمة تدره عن ردى، او يترك ذنبا خشية او حياء (۸)

کسی که به مسجد رفت و آمد می‌کند، یکی از منافع هشتگانه نصیب او می‌شود: برادری مفید و با ارزش در راه خدا، یا علم و دانش نو، یا دلیل و برهان محکم [برای تثبیت عقاید می‌یابد]. یا کلماتی که موجب هدایت شود [می‌شنود]، یا رحمت مورد انتظاری [شامل حال او می‌شود]، یا مواعظی که او را از فساد و گناه باز دارد. [می‌شنود]، یا به خاطر ترس یا حیا و آبروی خود، گناهی را ترک می‌کند.

علامه مجلسی مفهوم علم مستطرف را علم بدیع و تازه و معرفتی جدید می‌داند (۹)

با نگاهی به تاریخ اسلام موارد فراوانی می‌بینیم که این جنبه کارکردی مسجد را بسیار مورد توجه قرار داده است.

برای نمونه زمانی که دکتر محمد شوقی الفنجزی، استاد اقتصاد دانشگاه قاهره، به دیدار سید محمدباقر صدر در منزلش (در نجف اشرف) رفت، از او پرسید که دانش آموخته کدام یک از دانشگاه‌های جهان است و شهید صدر پاسخ داد که در هیچ دانشگاهی تحصیل نکرده و تنها در مساجد نجف تحصیل کرده است. دکتر شوقی به وی گفت: «حقا که مساجد نجف بهتر از دانشگاه‌های اروپاست.» دکتر شوقی پس از بازگشت به قاهره، به دکتر زکی نجیف محمود پیشنهاد ترجمه کتاب «مبانی الاستقراء» را به انگلیسی داد و کتاب‌های «فلسفتنا» و «اقتصادنا» را برای روزه گارودی فرستاد (۱) و نیز از قول عبدالله بن عم نقل شده است که: « پیامبر (ص) شب‌ها گاه تا دیروقت پیرامون تاریخ بنی اسرائیل برای ما سخن می‌گفت.» (۱۱)

امیرالمؤمنین روزی بر منبر مسجد کوفه برای مردم خطبه می‌خواند. پس از حمد و ثنای خداوند فرمود: مردم از من پرسید که دانش چون دریا در سینه‌ام موج می‌زند. آن گاه (ابن الکواء) برخاست و پرسش‌های گوناگونی را پیرامون معنای برخی از آیه‌های قرآن و معارف دینی مطرح کرد. او هم‌چنین در میان پرسش‌های خود از قوس و قرح، کهکشان و تاریکی ای که در ماه دیده می‌شود سؤال کرد و امام به تمامی پرسش‌های او پاسخ گفت.» (۱۲)

۴- پاسداشت میراث و تمدن فرهنگ اسلامی

مساجد علاوه بر کارکردهای خود، به عنوان تجسم عینی فرهنگ و هنر مسلمانان نیز شناخته می‌شوند. تماشا و بررسی مساجد از این بُعد، زبان گویا و تصویر اراده هنرمندان مسلمان برای پایدار ساختن دین از بعد روانی و احساسی و هنری است.

مساجد در نقاط مختلف جهان، گردشگران، باستان‌شناسان و پژوهشگران را به خود جلب می‌کنند تا ضمن شناساندن سبک معماری هنر اسلامی و تمدن دینی؛ خودباوری، خلاقیت و تلاش و پشتکار هنرمندان مسلمان را که با مدد از ذات اقدس پروردگار این همه هنرهای ظریف خلق کرده‌اند، در سایه دین به مردم معرفی کنند. مساجد در این کارکرد و در قالب هنر توانسته‌اند بسیاری از انسان‌ها را به باورهای فطری خود رهنمون ساخته و حس دین باوری و خدا محوری را در دل بشر زنده نگه دارد.

قدمگاه پیامبران و امامان در برخی مساجد و مقدس نمودن این مکان‌ها به عنوان تمدن انسانی و جلوه‌گاه آثار می‌تواند به تقریب مذاهب و ادیان نیز کمک کند. به عنوان مثال برخی نوشته‌ها حکایت از آن دارد که هفت پیامبر و هفت وصی در مسجد (برائثا) در بغداد به اقامه نماز و عبارت پرداخته‌اند. (۱۳)

مسجد جامع دمشق یا (مسجد امیه) بر زمینی بنا شده است که ۳۰۰۰ سال سابقه تقدیس دارد. این مسجد ۱۰۰۰ سال قبل از میلاد، معبد حداد (خدای تندر و طوفان) اقوام آرامی بود که در اوایل قرن اول میلادی، رومیان در این مکان معبدی برای پرستش ژوپیتر بنا کردند و در سال‌های پایانی قرن چهارم میلادی مکان مقدس مسیحیان

شد و در سال ۶۳۶ میلادی مسیحیان و مسلمانان به طور مشترک از آن استفاده می کردند. تا این که مسجد فعلی در سال‌های ۷۶ تا ۷۱۵ میلادی ساخته شد. در سال ۱۰۲۰ پاپ ژاپن پل دوم از این مسجد دیدن کرد که به عنوان اولین دیدار پاپ از یک مسجد اسلامی یاد می شود.

این مسجد بسیاری از جهانگردان را به خود جذب کرده است. باید در نظر داشت که حفظ و بنای مساجد در سایه قدسی بودن آن صورت گرفته است و چون مسجد خانه خدا و جایگاه عبادت انسان است، معماری آن تجسم عروج انسان عارف و متقی است.

۵- پایگاه مبارزات سیاسی نظامی

با بررسی تاریخ سیاسی مبارزاتی تمدن اسلام، می توان به طور قاطع بیان کرد که کلیه غزوات پیامبر اکرم (ص)، مبارزات اجتماعی امامان معصوم و انقلاب‌ها و جنبش های آزادی بخش اسلامی از پایگاه مساجد آغاز گردیده است.

مسجدی که پیامبر در مدینه بنا نهادند نه تنها مهم ترین مرکز فعالیت اجتماعی- عبادی مسلمانان بود، بلکه مقدمات فکری اکثر غزوات پیامبر اکرم (ص) نیز در این مساجد طرح ریزی و انجام می شد.

امام خمینی رهبر انقلاب اسلامی ایران نیز که مردم را علیه حکومت ۲۵۰۰ ساله پادشاهی ایران برانگیخت توده های میلیونی را از طریق مساجد گردآوری نمود و به این مسأله اشاره کرده و فرموده اند:

« صدر اسلام از همین مساجد، جیش ها، ارتش ها راه افتاد. مرکز تبلیغ احکام سیاسی اسلام بوده است.» (۱۴)

بدون شک هیچ گونه اغراقی نیست اگر بیان گردد که موقعیت کنونی اسلام در جهان و مخصوصاً موقعیت ایران اسلامی از همین کارکرد مسجد به وجود آمده است.

مبارزات امام علی (ع) با پیمان شکنان (ناکثین) ستم پیشگان (قاسطین) و آشوب طلبان (مارقین) از درون مسجد کوفه آغاز شد و در نهایت در همین مسجد نیز به شهادت رسیدند.

مبارزات انقلابی حضرت زینب و خطبه قرای او در مسجد کوفه و خطابه حضرت سجاد (ع) در رویارویی با یزید در مساجد بوده که تکمیل کننده قیام عاشورا گردید.

قیام سربداران در قرن هشتم، نهضت مشروطه ایران، قیام مردم در مسجد گوهر شاد علیه حجاب زدایی، سخنرانی امام خمینی در مسجد اعظم قم و مبارزات رهبران دینی- مذهبی از مساجد (هدایت، ارشاد، مسجد دانشگاه تهران، مسجد قبا) کارکرد مبارزات سیاسی- نظامی مؤمنان را از پایگاه مساجد نشان می دهد.

مسجد خرمشهر نیز نمونه کارکرد نظامی- سیاسی است که ضمن دفاع از کیان ایران و انقلاب اسلامی به یادگار خواهد ماند.

ماروین زدیتس جامعه‌شناس فرانسوی که علل و فرایند انقلاب‌ها را در کشورهای گوناگون مطالعه نموده است، نظریه‌ای دارد که می‌گوید برای مطالعه انقلاب‌ها باید ۴ حوزه مورد بررسی قرار گیرد. (۱۵)

۱. رهبری

۲. سازماندهی

۳. توده‌های مردم

۴. واکنش حکومت

با توجه به نظریه فوق بدیهی است که مسجد ۳ حوزه از ۴ حوزه ذکر شده را می‌تواند به بهترین وجه مدیریت نماید.

۶- امور تعاونی و اجتماعی مردم

مسجدالنبی از مهم‌ترین پایگاه‌های امور اجتماعی در مدینه بوده است و این نقش تاکنون در کلیه مساجد ادامه داشته است. مقدس بودن مساجد و تقوای دست اندرکاران و مراجعان به مساجد مهم‌ترین وجهی است که می‌تواند به بهتر برگزارشدن امور اجتماعی و امور تعاونی مردم در مساجد کمک کند. مساجد خانه خداست و مردم در این خانه خود را در محضر خدا می‌بینند و در کار مردم تقوای الهی را رعایت می‌کنند. قضاوت، مهم‌ترین امر اجتماعی توسط پیامبر (ص) در مساجد انجام می‌شد و بیشتر ملاقات‌های مردمی پیامبر در مساجد بود و مشهور است که در قرن چهارم نایب قاضی دمشق یک رواق ویژه در صحن مسجد (بنی امیه) به خود اختصاص داده بود. مسائل امر به معروف و نهی از منکر نیز که از مسائل مبتلا به جامعه می‌باشد همواره از طریق مساجد راهبری می‌شده است. آموزش وحدت و یگانگی و همدلی مردم که نماد آن در صف‌های نماز جماعت مساجد است در مساجد تمرین و تکرار می‌گردد. مساجد همواره محل رسیدگی به مشکلات و تأمین بخشی از نیازهای اضطراری مردم بوده است. هم‌چنین مساجد، خانه خبر، کانون ارتباطات، محل دیدارهای مردم، پایگاه هماهنگی و کمک‌رسانی و امداد و حوادث غیرمترقبه و بلایای طبیعی است.

با توجه به این که مساجد در کلیه سرزمین‌ها و مناطق وجود دارد و به دلیل مکان‌یابی مناسب جغرافیایی و نیز تقوایی مسؤلین آن، ضروری است تقویت کارکرد امور اجتماعی و تعاونی کماکان در زمره امور مساجد قرار گرفته و پشتیبانی گردد. این نقش در حدی مورد تأیید اسلام بوده است که بسیاری از فقها از جمله قاضی ابومعلی حنبلی (۱۶) ابوالحسن ماوردی (ت ۴۵ هـ ق) (۱۷) ابن‌اخوه (۶۴۸-۷۲۹ هـ ق) (۱۸) ابن‌خلدون (۷۳۲-۸۸ هـ) (۱۹) مساجد را بر دو گونه تقسیم کرده‌اند. مساجد بزرگ که نظارت آن با حاکم اسلامی است و مساجد کوچک که مدیریت، نظارت و تعیین امام جماعت آن به عهده مردم محله می‌باشد.

سایر کارکردها

کارکردهایی که مساجد باید در عصر نوین فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جهان با همدلی و سخت کوشی مسلمانان و مؤمنان اندیشمند بپذیرد و آن را در مرحله ابراز ظرفیت‌های بالقوه خود قرار دهد عبارتند از:

۱- مساجد پایگاه دکتین مهدویت

توسعه و جهانی شدن به عنوان فراگیرترین نظریه‌ای که کلیه امور سیاسی، اقتصادی، فرهنگی جهان را تحت الشعاع خود قرار داده است، مهم‌ترین دغدغه اندیشمندان و آزادی‌خواهان و صاحب نظران است. این مبحث که از نظریه دهکده واحد جهانی مارشال مک لوهان و یا از اندیشه برژینسکی مسئول سابق شورای امنیت ملی امریکا در دوران ریاست جمهوری ریگان اخذ شده است، به مدد فن آوری و ارتباطات پیشرفته رسانه‌هایی چون ماهواره‌ها، اینترنت (با اقتباس از نظریه الوین تافلر در کتاب نظریه موج سوم) بر این مبنا و به منظور این هدف ارائه گردیده که فارغ از مرزها و حذف علایق ملی مردم، بسته‌های یکسان فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را در اختیار انسان قرار دهد تا به وسیله آن در زندگی فردی و اجتماعی رفاه بیشتری کسب شود.

روند جهانی شدن، مباحث پیرامون آن و موضع‌گیری اندیشمندان آزادی‌خواه مخصوصاً از ناحیه ادیان بزرگ جهان مثل اسلام و تمدن‌های هندوئیسم و کنفوسیوس در قبال این پدیده نشان از سکولاریسم و غرب‌گرا بودن این جریان دارد. در مقابل جهانی‌سازی به سبک غربی، دین اسلام و مذهب تشیع نیز نظریه (حکومت جهانی حضرت مهدی «عج») و دولت کریمه جهانی یا دکتین مهدویت را ارائه داده است که البته این نظریه در ادیان الهی و غیرالهی قبل از اسلام نیز با اندکی تفاوت وجود دارد. بنابراین به نظر می‌رسد از همین ابتدای کار، مصادره این نظریه به نام غرب یک امر غاصبانه است.

تفاوت‌های عمده‌ای بین دو نظریه «جهانی شدن» و «دولت کریمه جهانی» وجود دارد که مهم‌ترین آن در مباحث فرهنگی و نوع استقبال مردم از آن‌هاست.

دولت کریمه جهانی از برنامه‌های خداوندی است که مالک زمین‌ها و آسمان‌هاست. او آفریننده انسان و موجودات است و کاملاً به نیازهای فطری انسان آگاه است. در حقیقت دولت کریمه جهانی پاسخ به یک نیاز اساسی فطری انسان است که در طول تاریخ بشریت بی پاسخ مانده است.

بنابراین استقبال انسان‌ها از دولت کریمه جهانی (برخلاف روند تهاجمی جهانی شدن) نقش بسیار مهم و امتیاز مثبتی در روند اجرایی شدن آن دارد. بیداری فطرت و بازگشت به گوهر وجودی انسان، شناخت خواسته‌های مشروع، تفکیک رفاه حقیقی و دروغین، بازیابی مسیر سعادت و شناسایی رهبران شایسته نیاز به دانش و آگاهی

دارد و این دانش و بینش می بایستی در مکانی آموخته شود که خداوند به این منظور خلق کرده است و این محل مقدس چه جایی جز مسجد می تواند باشد؟

این پایگاه می تواند انسان هایی که این ایده را به درستی درک کرده اند و با تمام وجود از آن دفاع می کنند آموزش، بسیج و راهبری نموده تا با اخلاق حسنه در گسترش و تعمیق اندیشه دکتین مهدودیت تلاش نمایند. نقش مساجد در کلیه زمینه ها از جمله اتحاد مسلمانان جهان، مرکز ارتباط نهادهای اجتماعی در مسیر دولت کریمه جهانی بسیار پرثمر و حساس است.

مساجد به عنوان پایگاه اتحاد و همبستگی مستضعفان جهان و به عنوان گسترده ترین مکان در دسترس عموم مردم باید مهم ترین وظیفه خود را که اشاعه دکتین مهدویت و انسان سازی است افاده نمایند. مولا علی (ع) نیز رابطه بین حکومت جهانی و مسجد را در ۱۴ قرن پیش با زبانی شیوا بیان کرده است: الدنيا ..... مسجد احباء الله (۲)؛ دنیا مسجد دوستان خداست.

۲- مساجد معجزه دوم پیامبر اکرم (ص)

با بررسی و تحقیق تمام نهادهای اجتماعی در طول تاریخ تمدن بشریت، مسجد به عنوان یک نهاد، عملکرد و تاریخ متفاوتی داشته و از این جهت منحصر به فرد است.

مساجد به عنوان یک نهاد دینی - فرهنگی در جامعه مسلمین از چنان جاذبه ای برخوردار بوده است که حدود ۱۴ قرن همواره در حال گسترش کیفی و کمی بوده و خواهد بود.

مسجد قدسیت و نورانیت خود را به واسطه خانه خدا بودن (۲۱) داراست و این کرامت و احترام ورود انسان را به این مکان، تابع شرایطی می کند که در کتاب های فقه آمده است.

تأثیرات شگرف مسجد در تهذیب نفس انسان و تعالی جامعه و تربیت انسان های خدا جوی و متعهد و هم چنین لزوم کاربرد آن در فرایند ایجاد دولت کریمه جهانی در طول تاریخ پیدایش، آن را به نقطه ای رسانده است که می توان آن را معجزه دوم پیامبر (ص) نام داد و نظریه « مساجد به عنوان معجزه دوم پیامبر (ص) را ارائه نمود.»

پس از مسجد الحرام که به عنوان اولین پایگاه عبادی در قرآن (۲۲) از آن نام برده می شود حضرت محمد (ص) مسجد قبا را در مدینه و سپس مسجد نبوی را تأسیس نمود.

از میان یادگارهای پیامبر اکرم (ص) می توان به قرآن، اهل بیت (۲۳)، اخلاق، سنت، مساجد و معجزات دیگر به عنوان نهادهای جاویدانی که تأثیر شگرفی در رشد معنوی جامعه داشته است نام برد.

قرآن به عنوان معجزه اول پیامبر (ص) شناخته شده و هیچ اختلافی در آن نیست، اما از میان سایر یادگارهای پیامبر (ص) می توان کارکرد مساجد را به عنوان معجزه دوم پیامبر (ص) نام برد که البته اثبات این نظریه محتاج پژوهش بیشتر است، اما دلیل عمده ای که به استناد آن می توان این نظریه را مطرح نمود آن است که اولاً مساجد

جای قرآن نهادن و قرآن خواندن است و این امر به منزله ارج نهادن به معجزه اول پیامبر (ص) است و ثانیاً از آغاز وحی، مساجد با عنوان پایگاه اجتماعی دین اسلام تأسیس و همان‌طور که گفته شده در نهضت دکتربین مهدویت و تا ایجاد حکومت مهدی (عج) به عنوان مهم‌ترین پایگاه این نهضت نقش خواهد داشت. شیخ طوسی در کتاب تمهیدالاصول در تعریف معجزه می‌گوید: معجزه کاری است که حداقل چند شرط داشته باشد:

۱. باید به عنوان کار منسوب به خدا از همه کار برتر باشد.

۲. باید کاری بدیع و تکرار نشدنی برای انسان‌ها باشد.

۳. بر هم زننده قواعد و قوانین عرف و دائمی پدیده‌ها باشد.

۴. برای صدق دعوی و راستگویی آورنده صورت بگیرد.

به طور خلاصه می‌توان مساجد و کارکرد آن را به عنوان یک پدیده اجتماعی اولاً منسوب به خدا ثانیاً غیرقابل مقایسه با سایر پدیده‌های مشابه مثل کلیسا ثالثاً در جهت اهداف بزرگ‌ترین معجزه پیامبر (ص) دانست که اندیشه تأسیس آن‌ها و محول نمودن نقش‌ها و وظایف آن توسط پیامبر اکرم (ص) و به اذن خداوند انجام گرفته است و در طول قرن‌ها ماندگار و در آینده نیز پا برجا خواهد بود و این به منزله معجزه‌ای کوچک از قرآن کریم و بزرگ‌تر از سایر معجزات پیامبر اکرم می‌باشد.

• نتیجه‌گیری و پیشنهاد

با توجه به نقش‌ها و کارکردهای گسترده مساجد و استقبال انسان‌های مؤمن و آزاد اندیش از این نهاد اجتماعی و نیز به دلیل در دسترس بودن این مکان مقدس، ضرورت دارد تا با نگاهی نو و متناسب با عصر دانایی به بازتعریف نهاد مساجد پرداخته و کارکردهای تازه‌ای را معرفی کرد. بدین منظور پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد:

۱- تحقیقات و پژوهش‌های بیشتری به منظور بررسی کارکردها و نقش‌های بالفعل و متعارف و تاریخی این نهاد اجتماعی انجام شده تا با کمک اندیشمندان مسلمان، جامعه‌شناسان، روانشناسان و متخصصین امور تربیتی، ابعاد ناشناخته این کارکردها آشکار و به وسیله آزمون‌های گسترده، تأثیرگذاری مساجد را در سلامت روانی فرد و جامعه افزایش دهیم.

۲- کارکردها و نقش‌های بالقوه که تاکنون زمینه بروز نداشته‌اند با مشورت فقها و اندیشمندان حوزه‌های علوم اجتماعی تعریف و تدوین گردد.

۳- مسجد می‌تواند کارکرد جدیدی را به عنوان « پایگاه دکتربین مهدویت » پذیرفته و نقش مهمی در جهانی سازی و ساختار دولت کریمه جهانی داشته باشد.

۴- نظریه «مساجد به عنوان معجزه دوم پیامبر اکرم (ص)» به عنوان یک نظریه جدید معرفی و پژوهش‌های بیشتری در این باره انجام داده تا از این مسیر بتوان تحولات اساسی را در جامعه پایه‌ریزی نمود.

منابع

- ۱- آیه ۵۶ سوره ذاریات
- ۲- بخشی از آیه ۱۸ سوره توبه
- ۳- محمدبن سلامه قضاعی ، شهاب الاخبار ص ۲۳
- ۴- حاج میرزا حسین نوری ، مستدرک الوسائل ج ۳ ص ۴۴۷ روایت ۲.
- ۵- شرایط مورد نظر در کتابهای فقهی آمده است.
- ۶- مستدرک الوسائل ج ۳ ص ۳۶۷ روایت ۳
- ۷- ابوزید عمر بن شبه ممیزی تاریخ المدینه المنوره ترجمه حسین صابری قم ، نشر مشعر ج ۲ ص ۵۶۷ و ۵۶۸
- ۸- حر عاملی ، محمد بن حسن ، وسایل الشیعه ج ۵ ص ۱۹۷
- ۹- علامه مجلسی ، بحارالانوار ج ۸ ص ۳۵۲
- ۱۰- علی رحیمی ، رحمت اله ، پایان نامه تأثیر ارزش‌های اخلاقی در اقتصاد با تأکید بر نظریات شهید صدر ۱۳۸۸ ، ص ۱۱۷
- ۱۱- نظام الحکومه النبویه ، عبدالحی کتانی ، ج ۲ ص ۲۳۲ به نقل از کتاب سیمای محمد ، رحیم نوبهار جلد ۲ ، ۱۳۷۳ انتشارات کوثر قم
- ۱۲- نوبهار ، رحیم ، کتاب سیمای محمد ، جلد دوم ، چاپ ۱۳۷۳
- ۱۳- سایت امور مساجد مقاله مسجد بزرگ برائا در بغداد
- ۱۴- موسوی الخمینی ، روح الله ، صحیفه نور ج ۱ ص ۱۶
- ۱۵- رضائی ، علی ، جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی ، انتشارات ثقلین ۱۳۸۳
- ۱۶- محمدبن حسین بن خلف بن احمد (حسین بن فرا) معروف به قاضی ابویعلی الاحکام السطانیه انتشارات مکتب الاعلام الاسلامی چاپ دوم ص ۹۴ و ۹۸
- ۱۷- ابوالحسن علی بن محمدبن حبیب ماوردی بصری الاحکام السطانیه انتشارات مکتب الاعلام الاسلامی چاپ دوم ص ۱..
- ۱۸- محمدبن محمد ابن اخوه ، معالم القربه ص ۲۶۳

۱۹- مقدمه ابن خلدون ترجمه محمد پروین گنابادی انتشارات بنگاه و ترجمه و نشر کتاب تهران
۱۳۳۶ ص ۴۳۴ و ۴۳۵

۲- نهج البلاغه ، حکمت ۱۳۱

۲۱- المساجد انوار الله مساجد نورهای الهی هستند (مستدرک الوسائل ج ۳ ص ۴۴۷)

۲۲- ایه ۱۲۵ سوره بقره

۲۳- اشاره به حدیث رسول الله (ص): انی تارکم فیکم الثقلین .....

منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد